

ЕМИЛИЯН СТАНЕВ ПРЕД „ЛИТЕРАТУРНА МИСЪЛ“

1. Какво бихте казали за влиянието на родното място, на средата върху творчеството Ви — имаме пред вид не само това, което е останало у Вас като спомен, като конкретна представа, но преди всичко духовната атмосфера, в която сте откривали света и тайните на творчеството.

2. Разкажете нещо за творческите си пристрастия. Колкото и парадоксално да звучи подобен въпрос, кой например от героите на „Легенда за Сибин“ е написал „Иван Кондарев“? Виели, творецът, сте духовна проекция на Назарий от „Легендата...“? Можете ли „да влезете в кожата“ на отрицателните персонажи, творчески да обикнете един герой, с когото в живота бихте се борили?

3. Как се раждат Вашите творби, кое предхожда — случката, сюжетът или философската идея? Винаги ли използвате спомените си и каква е ролята на фантазията? Разкажете нещо за въздействието на световните мислители върху Вашия творчески свят. И понеже отношението Ви към критиката до голяма степен е неизвестно, какво бихте казали за едно от малкото известни Ваши пристрастия — към книгата на Иван Мешков „Ляво поколение“?

4. Какво бихте казали за Вашия идеал за свобода и хармония, за Вашето отношение към природата и към тайните на човешката душа, за Вашата необикновена „чувствена надареност“?

М. Н.
Г. Ц.

ЕМИЛИЯН СТАНЕВ:

1. Роден съм в Търново, обаче Търново е неразривно свързано в моето съзнание с град Елена, тъй като прекарах детските и юношеските си години в двата града. Ако Търново отрано събуди у мен интерес към нашата история и ми даде възможност да почувствувам, макар и като полъх от миналото, общобалкански духовен климат (защото тогава все още се долавяха остатъци от гръцко, арменско и главно турско в тоя стар и тъжен град), в Елена отведнъж попаднах в чисто българска душевност и мисля, че тъкмо там възникна и се оформи моят естетически свят и поетика. Колкото и да е странно, това се извърши в тоя малък балкански градец, някога едва ли не столица на независимо българско княжество, възглавено от прочутите еленски чорбаджии. Уверено мога да кажа, че от смесения дух на тия два града възникна духовната основа и конфликтността в моите книги.

2. Творческите ми пристрастия? Но аз самият не знам утре към какво бих се пристрастил. Може би към сюжет, към тема все от същите жанрове, а може би към нещо друго, ново, различно от всичко, което ме е увличало

до днес. Не обичам да се връщам към стари, отминали теми, нито към постигнати вече форми.

Питате кой от героите в „Легендата за Сибин“ е написал „Иван Кондарев“. Може би отец Силвестър. Колкото за Назарий, да — той е духовна проекция на мои съмнения относно съдбата на художника при дадени обществени условия и за ползата от изкуството.

Отрицателни персонажи, според моето скромно мнение, няма. Тръгнем ли по тоя път, трябва да се запитаме какъв е моралът на художника, а тоя въпрос предполага обширна дискусия. Всеки, който изисква обществен морал в изкуството, без да ще, му слага спирачка. В изкуството злото и доброто губят границите си, стават мъчно различими и щом критиката започне да го разглежда обществено, граждански, художникът неминуемо се превръща в морален проповедник, а това е вече упадък, тъй като не някакво добро, морално или неморално са за него висша цел, а съвършенството. Мисля, че художникът трябва да стои по-далеч от всяко предпочитание към своя персонаж или, поточно казано, да стои над него и над неговите страдания дори и тогава, когато те измъчват душата и съвестта. Много често художникът съди и осъжда себе си чрез своя герой. Така се преплита етичното с естетичното, моралната присъда, правдата, истината с изискванията, наложени от самата форма. Така е за съжаление, такава е същността на истинското изкуство и това ме е карало да се запитам — каква е ползата от него за нравственото издигане на човека.

3. По различни начини и поводи: някои от спомени, от размисъл, други от впечатления, от някаква снимка, дори от музикален израз, от песен, от разговор с някого, но главно от нещо в самия мене. Казвам „нещо“, имайки пред вид способността, писателската дарба, познанията, натрупани бог знае кога и как, които едва ли съзнавам, едва ли зная, че знам, докато не съм седнал до масата. Писателят се ражда със света у себе си и всяко външно дразнение, възприятие, впечатление изтласква от паметта му това скрито познание. Струва ми се, че основното в писателската дарба е тая „реставраторска“ работа на въображението, това извличане от хаоса на най-разнообразни, натрупани образи, чувства, преживявания, предразположения към различни и все пак дадени характери, страсти, слабости, пороци и пр. съдби, ситуации, явления, които съставляват съдържанието на един разказ или повест.

Световни мислители с въздействие върху моя творчески свят има и няма, всички и никой. Бих рекъл, както казва един от моите герои в „Иван Кондарев“: „Философията е пазар със сергии, където всеки хвали стоката си, но никой не притежава разковничето и аз ходя из тоя пазар с тъга в душата.“ Колкото за „пристрастието“ ми към Мешекото „Ляво поколение“, ще режа, че тая книга ми помогна по-ясно да разбере трагедията на нашата интелигенция през Първата световна война. Тя е правдива книга.

4. В една незавършена повест бях написал, че свободата е вечен ламтеж на човека, докато я постигнем, а когато я постигнем, не знаем какво да правим с нея. За съжаление не помня какво още бях добавил. Но в творчеството свободата е налице. Тук аз съм напълно свободен, защото моята воля не е воля на моите герои и защото тя е освободена чрез съзерцанието на живота, който рисувам. Почти същото става и когато четем, гледаме или слушаме произведение на изкуството. И оттам — насладата. Не разбирам как един истински художник може да се оплаква, че нямам свобода. Свобода да пишеш или да рисуаш винаги имаш, може да нямаш свобода да го напечаташ или изложиш. Такъв страх никога не ме е спирал. Това е страх, който събужда подозрение за таланта, страдалческа поза, която трябва да предизвика съчувствие и в същността си е безсилна... Тоя, който пише само за да го четат, прилича на пойна птица, която пее само когато има кой да я слуша. А такива пойни

птици няма. Изкуството е опасна игра със самия себе си — играчката е целият свят за дявола и бога. То е своего рода откровение и храброст на духа...

Идеал за свобода и хармония? Ако душата живее и след смъртта, свободата и хармонията напълно се осъществяват в оня отвъден свят — разбира се, ако той съществува. Свободата да пиша така, както мисля, виждам и чувствавам, я имам, а колкото за хармонията, тя е в мярката, формата, и тъкмо тук постоянно се мъча да я достигна. Тя е естетическата мярка и няма значение дали е в образа на сатаната или на ангела. И в единия, и в другия случай като художник аз съм задължен от нея. Така е и в природата. Погледната отвън, тя е хармония, обещаваща добро, красотата, а в същност е жестока и аморална. Така е и в човешката душа — от една страна, възвишени копнежи, любов, морална и естетическа съпротива, от друга страна — тъмни страсти и нагони, пол, хранене, егоизъм и пр. Което в живота рядко се среща, в изкуството често е осъществено чрез ирония, за да се получи ведрост и да се спаси и самият художник от отчаяние.

Пък колкото за „чувствената ми надареност“, не разбирам кой писател може да е лишен от това качество? Ако го няма, какъв писател ще е той? В най-добрия случай проповедник, спекулиращ с религия или морална догма. Художникът си служи с преодолені чувства, т. е. с овладени, като стои над тях. Всяко страдание в изкуството е преодоляно страдание — иначе не може да бъде художествено внушение. Именно в това се крие естетичното, китарата на Аполон, който налага на разбеснелия се сатир естетичната мярка и чрез нея очиства всичко животинско, незначимо човешко, некрасиво и просташко в оргиите му, за да остане буйността на духа като божествена изява и сила на човека. Естетичното е спасение, надежда за смисъл и край и то е, което издига човека. Такъв е смисълът на изказаната от Достоевски мисъл, че красотата ще спаси света. Защото красотата е опиянение, очистение на духа, мъчително сладостен катарзис и бих добавил... хероика.